

In Memoriam Louk Hulsman¹

W. Duk

Op 29 januari van dit jaar is prof. mr. L.H.C. (Louk) Hulsman in zijn woonplaats Dordrecht overleden. Hij bereikte de leeftijd van 85 jaar, en tot het einde van zijn leven was hij actief. Ook in zijn laatste levensjaar trok hij er telkens nog op uit, naar oorden in binnen- en buitenland, om zijn abolitionistische kijk op het strafrecht uiteen te zetten, en fervent te verdedigen. Wie het waagde met hem in debat te treden, kreeg het zwaar te verduren. Zijn discussietechniek was weergaloos. In welke bochten zijn opponent zich ook wrong, Louk joeg hem steevast in de touwen. Het verbale gevecht verliep vrijwel steeds volgens dit beproefde schema: 'Dus jij vindt dat ...' wat de opponent na enige aarzeling toef. 'Dan vind jij dus ook, dat ...'; hetgeen na sterkere aarzeling eveneens werd toegegeven. 'O, maar dan neem jij dus aan, dat ...' en hierop volgde iets wat grensde aan het absurde. De opponent nam dat natuurlijk niet echt aan, maar hij kon het toch kwalijk geheel ontkennen, omdat hij dan in flagrante tegenspraak met zichzelf zou komen. Aldus raakte de discussiepartner simpelweg *knock out*. Ik ken niemand

die ooit een debat met Louk Hulsman heeft gewonnen.

Zelfs Gerard Langemeijer dolf eens het onderspit, toen hij Louk – destijds (in de jaren vijftig) nog een jonge en onbekende referendaris bij het Ministerie van Justitie – ietwat uit de hoogte op zijn nummer had gezet, wegens een publicatie van Louk waar hij, de procureur-generaal bij de Hoge Raad, aanstoot aan had genomen. Na Louk's repliek in het Nederlands Juristenblad bood Langemeijer zijn excuses aan de jeugdige ambtenaar aan, met intrekking van wat hij in eerste instantie over het gewraakte artikel had geschreven. Want Gerard Langemeijer was fair en eerlijk; wat ik niet van alle andere tegenstanders van Hulsman zou durven beweren.

Met zijn abolitionistische zendingsdrift, waarmee een warme aandacht voor slachtoffers en een blijvende belangstelling voor de victimologie gepaard ging, oogstte Louk naar mijn indruk meer succes in het buitenland – van Canada tot Nieuw-Zeeland, en van Argentinië tot Scandinavië – dan

in Nederland. Tja, een profeet wordt nu eenmaal maar zelden in eigen land geëerd. Overigens ontbrak het hem in ons land zeker niet aan toegewijde volgelingen; zelfs niet in de laatste jaren waarin, zowel hier als elders, een terugval op primitieve repressie in brede kring wordt aanbevolen. Zijn klemmende argumenten zijn, allicht, door niemand weerlegd; ze werden eenvoudig door de massa van de kiezers, en door 'beleidsmakers' met hun lakeien, domweg genegeerd. We zijn dan ook verzeild in een situatie waarin het overheidsbeleid criminaliteit op gigantische schaal genereert. Zo wordt wel de aankoop en de consumptie van drugs getolereerd, maar wordt massaal en rigoreus, ten koste van Joost-mag-weten-hoeveel (en natuurlijk in substantie vergeefs) gejaagd op producenten en handelaren. Zo lang er vraag is naar een ongezond product, zullen er immers altijd lieden zijn die uit winstbejag voor het nodige aanbod zorgen. En voor het afremmen van de actuele vraag naar drugs is vooralsnog geen probaat middel gevonden.

De vriendenkring van Louk Hulsman is geenszins beperkt gebleven tot voorstanders van het abolitionisme. Door de warmte van zijn persoonlijkheid, zijn liefdevolle aandacht voor alles wat weerloos is, en zijn niet te dempen levensvreugde had hij voor talloos velen, verspreid over vrijwel de hele wereld, een enorme aantrekkingskracht. Hiervan is ontroerend getuigenis afgelegd op de bijeenkomst die op de dag van zijn crematie werd gehouden in de Dordtse Wilhelminakerk.

Zijn veelzijdig talent strekte zich over een veel breder gebied dan alleen dat van de rechtskunde uit. Hij was – om nu maar met enkele voorbeelden te volstaan – een creatieve tuinman, een hovenier van hoge klasse; bovendien een kunstzinnige en vakbekwame fotograaf, en ook nog eens

een kundige en vindingrijke kok, een *chef de cuisine* in de volle zin van die Gallische term.

Misschien is het ten dele aan zijn Bourgondische trekken toe te schrijven, dat ik de beste samenvatting van zijn wetenschappelijke verdiensten vond bij een Franse magistraat. Tot besluit van deze necrologie citeer ik hier iets van wat hij over Louk heeft geschreven²: 'La conviction de l'auteur, d'une sincérité absolue, est éminemment communicative, et l'on

se laisse aisément entraîner par sa démonstration à la fois ardente et mesurée, peremptoire et modeste. Des objections pourtant viennent à l'esprit' ... 'un désir de discuter avec lui, de le provoquer dans ses affirmations comme dans ses refus, d'ébranler cette grande certitude – ce qui n'est pas après tout sans doute qu'un moyen plus ou moins inconscient de s'approcher davantage de sa doctrine. Ces résistances, qu'il connaît bien, ne sont probablement pas pour lui déplaire, car il aime susciter

la discussion, et il est essentiellement un homme de dialogue. C'est même une de ses caractéristiques les plus attachantes.'

Auteur:

1. Prof. mr. W. Duk is emeritus hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Universiteit van Amsterdam

Noot:

2. Marc Ancel in het boek van Louk Hulsmans en

Jacqueline Bernat de Celis, *Peines perdues – le système pénal en question*, Paris 1982; p. 172.

332

Scheiding kerk en staat: houdt het dan nooit op?

Paul van Sasse van Ysselt¹

Kerk en staat zijn hot. Congressen, adviezen, visiedocumenten, handboeken en handreikingen buitelen over elkaar heen. Donderdag 30 oktober jl. werd in de Amsterdamse gemeenteraad de Amsterdamse notitie Scheiding Kerk en Staat besproken en ook FORUM (Instituut voor Multiculturele Samenwerking), de Venetiëcommissie van de Raad van Europa, de Staatsrechtconferentie 2008 en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) timmer(d)en stevig aan de weg. Anno 2008/09 blijkt er nog volop behoefte aan uitleg van het beginsel, een sterk merk dat politieke partijen in hun (integratie)nota's maar al te graag aanhalen als onomstreden 'kernwaarde'. Het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) verwoordt dit mede namens vele andere non-gouvernementele organisaties expliciet in hun gezamenlijke schaduwrapportage bij het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten. Daarin beveelt het het VN-Mensenrechtencomité aan de Nederlandse regering aan te dringen 'to provide more clarity on the principles of State neutrality and the separation between church and State in

order to guarantee legal certainty for individuals relying on their right to religious freedom'.² Hoewel valt af te vragen of nu perse weer de overheid die duidelijkheid moet scheppen, is de behoefte aan uitleg begrijpelijk, en wel om drie redenen.

In de eerste plaats hebben Rijk en gemeenten te maken met veel praktische vragen op dit terrein zoals: mag de overheid subsidie verlenen aan instellingen met een religieuze grondslag? Mag het gemeentebestuur een dialoog tussen verschillende religieuze organisaties in gang zetten met het oogmerk de onderlinge tolerantie te bevorderen? Op hun beurt breken ook de besturen van kerk, moskee, synagoge en religieuze organisaties soms hun hoofd over lastige dilemma's waarmee zij te maken krijgen. Overheidssteun kan immers hun onafhankelijkheid en de inhoud van het gedachtegoed in gevaar brengen. In de tweede plaats bestaan er vele, soms onjuiste, opvattingen over de grondslag en de betekenis van het beginsel. Mede daardoor wordt het beginsel te pas en te onpas betrokken in de publieke en politieke oordeelsvorming. Voor sommigen dient het ter onderbouwing

en voor anderen juist ter verwerping van overheidsmaatregelen ter ondersteuning of verhindering van bepaalde praktijken of gedragingen zoals de vestiging van gebedshuizen of – dit jaar nog leidend tot de nodige politieke onrust in het Amsterdamse gemeentebestuur – de kwaliteit van het godsdienstonderwijs in het openbaar onderwijs. Misverstand kent vele oorzaken en kanten. Zo hield het beginsel voor vele migranten verband met secularisatie dat voor hen synoniem was aan een geïmporteerd systeem dat door kolonistoren was opgelegd of door heersers als Atatürk of Hafez-al-Assad met een dictatoriale politiek toegepast. Daarmee waren secularisatie en scheiding tussen religie en politiek in de ogen van velen processen van de-islamisering en verzet tegen de religie. Dit beeld is veranderd. Toch blijven sommige nieuwe migranten oude problemen opwerpen die moslims die al lange tijd aanwezig zijn, hebben opgelost.³ Maar ook het bestuur neemt posities in die niet steeds onomstreden zijn. Zo trok Maurits Berger ten aanzien van de Amsterdamse notitie al onmiddellijk vilein van leer in *NRC Handelsblad* door te stellen dat Amsterdam de